

Розділ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.242.4 (477)

Ганжа Б.О.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ДЕТИНІЗАЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Сформульовано основні напрями детінізації неформального сектору економіки України (НСЕ). Показано необхідність дослідження питань, пов'язаних із особливостями впровадження у вітчизняну практику Концепції детінізації НСЕ з метою зменшення масштабів НСЕ, створення умов для активізації інвестиційної, інноваційної, підприємницької діяльності. Досліджено питання ефективності наслідків детінізації у контексті реалізації нормативно-правового, економіко-організаційного, соціального, інформаційно-аналітичного блоків механізму державного регулювання детінізації НСЕ.

Ключові слова: детінізація, державне регулювання, неформальний сектор економіки, формальний сектор економіки, Концепція детінізації

Актуальність теми дослідження.

Визначальною детермінантою стимулювання процесів детінізації неформального сектору економіки є розробка концептуальних засад державного регулювання та формування ефективної державної політики у цьому контексті. Однак, це одне із найскладніших завдань в силу таких причин. На методологічному рівні відсутнє єдине бачення причин та значення неформального сектору економіки, а отже - форм та методів можливого державного впливу на ці процеси. У практичній площині складність процесів державного регулювання неформального сектору економіки проявляється у тому, що його суб'єкти схильні приховувати свою діяльність, постає питання дієвості, необхідності та можливості впливу на них. Тому розробка теоретичних, практичних засад державного регулювання детінізації неформального сектору є важливим та актуальним завданням сучасних економічних досліджень.

Постановка проблеми. Неформальний сектор економіки є складовим елементом економічної системи країни. Його масштаби, тенденції переходу суб'єктів із неформального сектору у формальний залежать від дієвості державного впливу. У зв'язку з цим особливої

актуальності набуває уточнення завдань, функцій державних регуляторних органів, форм та напрямів їх діяльності. У цьому контексті потребує негайного вирішення питання розробки інструментів та напрямів державного впливу на детінізацію неформального сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз неформального сектору економіки, наслідків його впливу на стан національної економіки представлені працями О. Барановського, З. Варналія, В. Гуменюка, Д. Кауфмана, І. Мазур, В. Приходька, Е. Фейге, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі, А. Ходжаян та інших. Теоретичні і практичні аспекти механізму державного регулювання економіки держави освітлюються у роботах М. Вебера, Л.І. Дмитриченка, В. В. Ліпова, В.Бакуменко, В. Бодрова, О. Григорської, О.С. Лесної, О.М. Комякова, М. Корецького, М. Латиніна та інших вчених [1, с. 532; 2, с. 134, 3, 4, 5, 6]. Проте, віддаючи належне цінності попередніх досліджень, існує потреба у розробці концептуальних засад державного регулювання детінізації неформального сектору економіки у частині уточнення поняття механізму детінізації НСЕ, його складових, принципів, напрямів його реалізації.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження питань, пов'язаних з формуванням механізму державного регулювання процесів детінізації НСЕ для реалізації політики держави, спрямованої на детінізацію економічних процесів у суспільстві.

© Ганжа Богдан Олександрович, аспірант Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки, м. Київ, тел.: 0632834058, e-mail: mini_letter@ukr.net

Опис основного матеріалу дослідження.

З точки зору автора механізм державного регулювання неформального сектору економіки представляє собою систему, яка складається з таких компонентів: суб'єкти регулювання (державні органи влади); інструментарій (форми, методи та інструменти); об'єкт регулювання; критерії ефективності державного регулювання (кількісні та якісні); результат державного регулювання.

Під об'єктом механізму державного регулювання детінізації неформального сектору економіки ми розуміємо: дрібні підприємства за числом зайнятих; суб'єкти господарювання з відсутністю реєстрації підприємства, заниженими звітними даними; особи, які займаються неформальною діяльністю тимчасово; установи державного сектору, яким притаманні порушення законодавства при наданні послуг, антигромадські економічні відносини; сектор домогосподарств – особи, які працюють за власний рахунок при сільськогосподарському або іншому виробництві для власного кінцевого споживання; форми організації процесу детінізації НСЕ (нормативно-правова база, інституційне інфраструктурне, інформаційне забезпечення тощо); інвестиційний, інноваційний, трудовий потенціал НСЕ.

Метою механізму державного регулювання детінізації НСЕ України є створення мотиваційних чинників для запобігання виникнення неформальних відносин, переходу із НСЕ у ФСЕ шляхом формування умов для підприємницької, інвестиційної, інноваційної активності у ФСЕ активності.

Дослідження неформального сектору економіки передбачає систематизацію принципів як основних вихідних положень, незаперечних вимог, дотримання яких сприятиме зменшенню обсягів НСЕ, детінізації неформальних відносин, які сформувались у суспільстві, або є передумовами для їх формування. Першочерговими принципами державного регулювання детінізації НСЕ України є принцип системності, поступовості та етапності, які передбачають такий підхід до розв'язання економічних, соціальних, екологічних та інших завдань, що передбачає взаємопов'язаність процесів детінізації із соціально-економічною політикою, визначення етапів розробки та реалізації Концепції державного регулювання детінізації НСЕ, поступовий вплив на учасників неформального сектору економіки з метою їх переходу у формальний. У ході реалізації цих принципів відбувається еволюційний вплив на формальні та неформальні інститути у суспільстві з метою детінізації НСЕ.

Ключовими принципами державного

регулювання неформального сектору економіки є: справедливості, тобто коригування системи перерозподілу матеріальних благ з метою збільшення сукупного попиту, зменшення надвисокої диференціації у доходах у суспільстві та соціальної напруги; визнання рівності прав на діяльність всіх суб'єктів економіки, які діють у межах закону; стабільності, тобто встановлення чітких, постійно діючих умов підприємницької діяльності що забезпечує підтримку економічного зростання на тривалий період; ефективності – передбачає кінцевий економічний ефект у вигляді економічного зростання, збільшення доходів бюджетів, покращення кількісних та якісних соціально-економічних показників розвитку країни (розмір ВВП на душу населення, тривалість життя, обсяг доходів бюджетів різних рівнів тощо); адекватності - означає, що система державних регуляторів економіки та засоби їх застосування мають відповідати реаліям конкретного етапу соціально-економічного розвитку держави; цілеспрямованості, що припускає наявність системи цілей: економічних, соціальних, виробничих, науково-технічних [7, с. 241–254].

Принципи державної політики реалізуються через заходи державної підтримки в частині створення умов для переходу суб'єктів неформального сектору економіки у формальний, а саме: формування цільових програм, зокрема по спрощенню та стимулюванню реєстрації суб'єктів господарювання; надання організаційно-методичної допомоги тощо.

Для досягнення поставленої мети необхідна розробка концепції детінізації НСЕ та система заходів щодо стимулювання діяльності у ФСЕ. Враховуючи сучасний стан НСЕ, пропонуємо Концепцію детінізації НСЕ, яка передбачає визначення цілей, завдань, принципів, методів оцінювання ефективності, регулювання детінізації НСЕ, стратегії дій, принципів, методів, засобів та способів їх реалізації. Основною метою розробки цієї Концепції має стати створення умов для розвитку ФСЕ, збільшення доходів населення за рахунок підвищення продуктивності та ефективності праці, детінізації неформального сектору економіки. Концепція спрямована на становлення політики держави щодо розвитку ФСЕ та детінізації НСЕ.

Основні завдання, що мають бути передбачені Концепцією: створення сприятливих умов для ведення бізнесу, інвестиційної та інноваційної діяльності у ФСЕ; забезпечення на законодавчому рівні захисту прав власників та споживачів, гарантій на гідні умови життя, праці; створення найсприятливіших фінансових, організаційних та нормативно-правових умов для зменшення рівня безробіття.

Розробка та реалізація Концепції має такі етапи: розробка нормативної бази з детінізації НСЕ; розробка заходів по реалізації Концепції; організація інформаційного забезпечення реалізації Концепції; техніко-економічне обґрунтування можливостей економічного та фінансового забезпечення детінізації НСЕ; аналіз результатів реалізації Концепції детінізації НСЕ. Етапи реалізації Концепції детінізації НСЕ як чітко окреслена послідовність дій з розробки, затвердження та виконання передбачають: визначення цілей та задач, оцінка передумов та наслідків детінізації НСЕ; створення сприятливих правових та організаційно-економічних умов для детінізації НСЕ; надання суб'єктам НСЕ інформації щодо втрат від неформальної діяльності та переваг від участі у ФСЕ; формування заходів з фінансового та економічного сприяння детінізації НСЕ на перехідному етапі; моніторинг тенденцій та масштабів НСЕ, показників соціально-економічного розвитку країни.

Концепція є важливим документом, який визначає статус НСЕ та напрями його детінізації, вона є підсумком науково-теоретичних досліджень деструктивних економічних, інституційних процесів в Україні, результати яких знайшли відображення у розкритті особливостей, причин, факторів та наслідків переходу суб'єктів із НСЕ до ФСЕ, які виступають ефективним засобом реалізації моделі формалізації економічних відносин у суспільстві.

Реалізація Концепції регулювання детінізації НСЕ здійснюватися на основі комплексу програмних документів, що являє собою ув'язані за ресурсами, виконавцями і термінами реалізації комплекс науково-дослідних, дослідно-конструкторських, виробничих, соціально-економічних, екологічних, організаційно-господарських, нормативно-правових та інших заходів, які забезпечать ефективне розв'язання основних завдань економічної політики країни. До програмних документів, на яких базується Концепція детінізації неформального сектору економіки, варто віднести Концепцію Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року [8], Концепцію розвитку національної інноваційної системи [9], Концепцію Державної цільової програми розвитку аграрного сектору на період до 2020 року [10].

У першому розділі Концепції детінізації неформального сектору економіки (загальні положення) мають бути зазначені проблеми функціонування економіки України, які зумовлюють рівень та динаміку неформального сектору, конкретизована мета затвердження та реалізації Концепції. До основних проблем, які стимулюють неформальну діяльність відносять:

високий рівень оподаткування та трансакційні витрати; відсутність інфраструктури у сільській місцевості та надвисокий рівень безробіття, що спонукає населення вступати у неформальні відносини з метою забезпечення потреб фізичного існування у процесі простого відтворення; направленість інвестиційних потоків не в національну економіку, зокрема у зв'язку з відсутністю механізму перетворення доходів населення у інвестиційний ресурс; ментальні особливості населення, які характеризуються недовірою до органів влади та управління.

Концепція детінізації неформального сектору економіки сприятиме створенню умов для економічного зростання країни за рахунок активізації інвестиційної, інноваційної, підприємницької діяльності, реалізації інституційних перетворень в Україні зі зміною формальних та неформальних інститутів, у результаті чого відбудеться зростання потенційних вигід у ФСЕ (збільшення доходів від діяльності та зайнятості у ФСЕ), а також реальних та потенційних втрат у НСЕ, що в кінцевому рахунку буде стимулом переходу суб'єктів із НСЕ до ФСЕ.

Основними завданнями Концепції можна вважати: систематизацію нормативно-правових актів, які зумовлюють виникнення неформальних відносин у суспільстві та сприяють протидії цьому процесу; розвиток інфраструктури підприємництва з метою росту зайнятості та доходів від неї; диверсифікацію джерел фінансування НСЕ на перехідному періоді при виявленні та офіційному закріпленні бажання переходу із НСЕ до ФСЕ; зменшення рівня зайнятості висококваліфікованих працівників на низькооплачуваних та низько кваліфікованих роботах з високим вмістом ручної праці; зменшення негативного впливу на оточуюче середовище НСЕ; зменшення соціальної напруги у суспільстві.

У третьому розділі Концепції деталізуються основні напрями: інформаційно-консультаційного забезпечення; сприяння удосконаленню конкурентного середовища в країні; покращення інвестиційної політики за рахунок перетворення частини доходів населення у інвестиційний ресурс; диверсифікації джерел фінансування суб'єктів господарювання при переході із НСЕ до ФСЕ на перехідному етапі процесу детінізації; контрольних заходів органів влади та управління за результатами процесу детінізації НСЕ.

У галузі інформаційно-консультаційного забезпечення передбачається покращення інформаційно-консультаційного забезпечення, що є важливим напрямом державного впливу на процес детінізації НСЕ. З цією метою необхідно: створення та активне використання системи, яка б забезпечувала доступність інформації про

суб'єктів НСЕ, що надають певні послуги чи виробляють продукцію (наприклад, екологічно чисті продукти харчування в сільській місцевості або унікальну продукцію народних промислів у містах) для цільових груп споживачів. Створення такої системи, закріплення її на законодавчому рівні дасть змогу оцінити реальний попит на продукцію чи послуги, сприятиме розповсюдженню інформації про суб'єктів НСЕ, отримувати ними додаткові джерела фінансування (кошти спонсорів, гранти) та переходити у ФСЕ. Чим різноманітнішими є джерела фінансування, тим прозоріші механізми фінансування та використання ресурсів. Дрібні підприємства, домогосподарства, незареєстровані підприємства матимуть переваги під час переходу у ФСЕ. Розповсюдження подібної інформації буде стимулом не тільки для детінізації НСЕ, але і сприятиме альтернативним методам задоволення потреб населення; використання психологічно-агітаційних методів впливу на населення з метою формування негативного ставлення до тінізації економічних відносин доцільно здійснювати у двох напрямках: формування у населення розуміння негативних наслідків існування НСЕ щодо обсягів потенційних втрат від НСЕ для суспільства, пенсійної системи, особистості; налагодження інформаційно-пропагандистської та освітньої роботи з приводу переваг роботи у ФСЕ. Для цього необхідно залучати органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації, інститути громадянського суспільства (громадські організації, політичні партії). Доцільно надавати населенню інформацію про механізми функціонування НСЕ, причини його виникнення та наслідки функціонування. Це створить сприятливий для процесу детінізації НСЕ клімат у суспільстві та сприятиме самому процесу детінізації НСЕ.

У галузі покращення інвестиційної політики за рахунок перетворення частини доходів населення в інвестиційний ресурс передбачається розробити пропозиції щодо зміни неформальних інститутів у частині відновлення довіри населення до органів влади та управління, фінансово-кредитної системи з метою перетворення частини заощаджень населення в інвестиційний ресурс, що в кінцевому рахунку сприятиме переорієнтації залежності економіки України від зовнішніх інвестиційних джерел на внутрішній ринок інвестицій;

У галузі диверсифікації джерел фінансування суб'єктів господарювання при виході із НСЕ на перехідному етапі процесу детінізації необхідно: розробити нормативно-правове забезпечення встановлення перехідного періоду (створити часовий лаг (пільговий період)), протягом якого

суб'єкти господарювання, які реально відносяться до НСЕ, але мають бажання перейти до ФСЕ та підтвердили цей факт (розписка чи договір), не підлягають штрафним санкціям та не оподатковуються; на перехідний період диверсифікувати джерела фінансування з метою накопичення необхідної кількості ресурсів для подальшої роботи у ФСЕ; удосконалити механізм диверсифікації фінансових джерел на перехідному етапі детінізації НСЕ з метою залучення грантів, субсидій, спонсорських коштів.

Розробка Концепції передбачає вирішення набору складних взаємозалежних соціальних, економічних, екологічних проблем та має базуватися на використанні програмно цільового підходу, у межах якого відбувається узгодження часових, ресурсних параметрів реалізації Концепції.

Реалізація заходів, передбачених Концепцією, дасть змогу отримати позитивні результати, які полягатимуть у такому: при переході із НСЕ до ФСЕ із поступовою зміною неформальних інститутів у частині відновлення довіри населення до органів влади та управління, фінансово-кредитної системи відбудеться перетворення частини заощаджень населення у інвестиційний ресурс, що в кінцевому рахунку сприятиме переорієнтації залежності економіки України від зовнішніх інвестиційних джерел на внутрішній ринок інвестицій; за рахунок поживлення інвестиційної, інноваційної політики, активізації підприємництва у ФСЕ матиме тенденцію до зниження така негативний чинник економічного зростання як використання у НСЕ на низькокваліфікованих, низькооплачуваних роботах з високим вмістом ручної праці високоінтелектуальних, висококваліфікованих працівників; відбудеться поступове збільшення доходів бюджетів різних рівнів, фондів державного соціального страхування; за рахунок детінізації НСЕ та стимулювання діяльності у ФСЕ у сільському господарстві, відбудеться покращення якості спожитих населенням продуктів харчування, що вплине на якість та тривалість життя; покращення навколишнього середовища за рахунок того, що за рахунок зменшення обсягів НСЕ буде простежуватись тенденція до зменшення суб'єктів господарювання, що не підлягають контролю з точки зору дотримання вимог екологічного законодавства стосовно видобування природних ресурсів, викидів у навколишнє середовище токсичних відходів тощо; зменшення соціальної напруги у суспільстві. У зв'язку з тим, що певна частина населення зайнята у НСЕ по причині відсутності роботи у формальному секторі економіки, активізація діяльності ФСЕ сприятиме зменшенню диферен-

ціації у доходах у суспільстві через можливість їх отримання у ФСЕ.

На основі аналізу теоретичних підходів до визначення механізму державного регулювання та трактування терміну «неформального сектору

економіки», способів його формування та реалізації побудована система елементів механізму державного регулювання детінізації НСЕ (рис. 1).

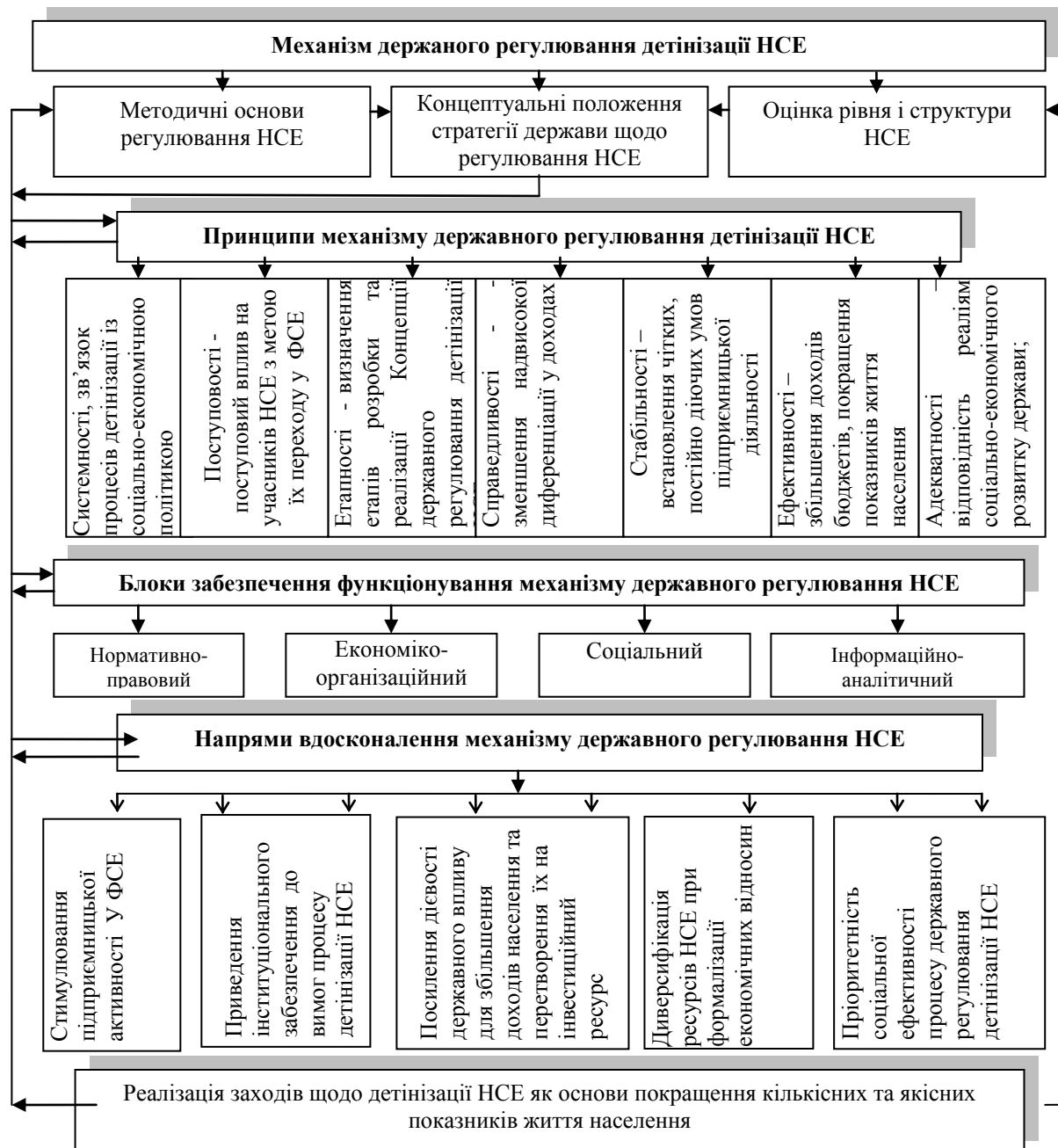

Рис. 1. Концептуальна схема механізму державного регулювання детінізації НСЕ*

* Розроблено автором

Нормативно-правовий блок механізму детінізації неформального сектору економіки передбачає використання законів, постанов, розпоряджень, наказів, заборон, правил, квот, стандартів, ліцензій, сертифікатів, податків, кредитів, штрафів, допомог, дотацій, інвестицій, програм, державних контрактів, договорів з метою поживлення інвестиційної, інноваційної діяльності у суспільстві, активізації підприємницької діяльності у ФСЕ; закріплення

прав та обов'язків суб'єктів НСЕ при формалізації економічних відносин на перехідному етапі.

Економіко – організаційний блок механізму державного регулювання детінізації НСЕ передбачає концептуалізацію процесу детінізації, його програмування та прогнозування результатів стосовно пільгового оподаткування, кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, які створюють додаткові робочі

місця, працевлаштовують осіб в межах встановлених квот; застосування штрафів до підприємств правопорушників у сфері зайнятості; інформаційне забезпечення.

Обов'язковим компонентом механізму детінізації неформального сектору економіки України має бути соціальний блок, що пов'язано з необхідності соціальної спрямованості всього процесу детінізації НСЕ. Основним індикатором ефективності процесу детінізації НСЕ є покращення кількісних та якісних показників життя населення у частині зниження рівня смертності, підвищення тривалості життя, зменшення диференціації у доходах різних верств населення тощо. У процесі виконання завдань удосконалення інформаційно-аналітичного блоку механізму державного регулювання детінізації НСЕ передбачається: підвищення доступності інформації як серед

суб'єктів НСЕ, так і відносно суб'єктів НСЕ з приводу потенційної можливості формалізації діяльності; сприяння консультативному забезпеченню суб'єктів НСЕ на перехідному етапі; здійснення психологічно-агітаційного впливу з переваг роботи у ФСЕ та втрат при участі у НСЕ.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі авторської позиції щодо державного регулювання неформального сектору економіки визначено сутнісні характеристики механізму державного регулювання детінізації НСЕ та його елементів, сформульовані принципи державного регулювання детінізації НСЕ. Обґрунтовано доцільність розробки та реалізації Концепції державного регулювання детінізації НСЕ. Перспективи подальших досліджень бачаться у розробці Програми та Плану детінізації НСЕ.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии // Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990.
2. Липов В. В. Мотивация институциональных змін у трансформаційній економіці: моногр. / В. В. Липов. – Х.: Вид-во НФаУ, 2004. – 184 с.
3. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория: моногр. / Л.И. Дмитриченко. – Донецк: Изд-во "УкрНТЭК", 2001. – 329 с.
4. Комяков О. М. Державне регулювання перехідної економіки [Електронний ресурс] : автореф. дис. канд. екон. наук: 08.01.01 / О. М. Комяков; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2000. – 19 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2000/00komrpe.zip>.
5. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці: монографія / М.Х. Корецький. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 260 с.
6. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання [Текст] : монографія / М. А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2006. – 320 с.
7. Економіка України: потенціал, реформи, перспективи : у 5 т. / ред. В. Ф. Бесєдін ; Наук.-дослід. екон. ін-т. – К., 1996. – Т. 3 : Макроекономічна політика, прогнозування і державне регулювання економіки / за ред. В. Ф. Бесєдіна, Н. Ю. Гончар. – 440 с.
8. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-p#n10>. – Назва з екрана. – Доступно на 01.03.2017.
9. Концепція розвитку національної інноваційної системи // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. N 680-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/680-2009p> – Назва з екрана. – Доступно на 01.03.2017.
10. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору на період до 2020 року // Розпорядження Кабінету Міністрів України від від 30 грудня 2015 р. № 1437-р [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-p#n9>. – Назва з екрана. – Доступно на 01.03.2017.

REFERENCES

1. Veber, M. (1990), *O nekotorykh kategoriakh ponimayushchey sotsiologii* [About some categories of understanding sociology], Selected Works, Progress, Moscow.
2. Lypov, V. V. (2004), *Motyvatsiia instytutsionalnykh zmin u transformatsiinii ekonomitsi* [Motivation institutional changes in the transformational economy], monograph, NFAU, Kharkiv, Ukraine, 184 p.
3. Dmitrichenko, L. I. (2001), *Gosudarstvennoye regulirovaniye ekonomiki: metodologiya i teoriya* [State regulation of economy: methodology and theory], monograph, UkrNTEK, Donetsk, Ukraine, 329 p.
4. Komiakov, O. M. (2000), "State regulation of economic transition", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.01.01, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 19 p., available at: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2000/00komrpe.zip>.

5. Koretskyi, M. Kh. (2002), *Derzhavne rehuliuвання ahrarnoi sfery u rynkovii ekonomitsi* [State regulation of the agricultural sector in a market economy], monograph, UADU, Kyiv, Ukraine, 260 p.
6. Latynin, M. A. (2006), *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання* [The agricultural sector of Ukraine: the mechanism of state regulation], monograph, KharRI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine, 320 p.
7. Besiedina, V. F., Honchar, N. Iu. (1996), *Ekonomika Ukrainy: potentsial, reformy, perspektyvy* [Economy of Ukraine: potential, reforms, prospects], Vol. 3, Makroekonomichna polityka, prohnozuvannya i derzhavne rehuliuвання ekonomiky, 440 p.
8. Kontsepsiia Zahalnoderzhavnoi tsilovoi ekonomichnoi prohramy rozvytku promyslovosti na period do 2020 roku, Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 lypnia 2013 r. № 603-r, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-p#n10>.
9. Kontsepsiia rozvytku natsionalnoi innovatsiinoi systemy, Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 chervnia 2009 p. N 680-r, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p>.
10. Kontsepsiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru naperiod do 2020 roku, Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid vid 30 hrudnia 2015 r. № 1437-r, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-p#n9>.

Одержано 14.03.2017 р.